

ПРАВОЗНАВСТВО

Навчальний посібник
для 10-11 профільних класів,
абітурієнтів, студентів
неюридичних спеціальностей

Видання друге, доп. і переробл.

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

УДК 316.334.4
ББК 67.0я72
Р25

Рецензенти:

завідувач кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права, доктор юридичних наук,
професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України
Стефанчук Р.О.

заступник прокурора Хмельницької області, старший радник юстиції
Львовський М.І.

методист ХІППО
Середа Я.В.

методист ХІППО
Журавська Н.І.

методист методкабінету міського управління освіти м. Хмельницького,
вчитель історії та правознавства вищої категорії, старший учитель
Шостак О.М.

вчитель історії вищої категорії,
старший вчитель історії і правознавства Волочиського НВК
Гуляк Т.П.

Ратушняк С.П.

Р25 **Правознавство: Навчальний посібник для 10-11 профільних класів, абітурієнтів, студентів неюридичних спеціальностей. — Вид. 2-ге, доп. і переробл. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2011. — 704 с.**

ISBN 978-966-10-2521-8

Посібник охоплює основні питання теорії держави і права й складається із трьох книг: «Теорія держави та права», «Публічне право» (конституційне, адміністративне, кримінальне, фінансове та екологічне право) та «Приватне право» (цивільне, господарське, трудове, право соціального захисту, сімейне, житлове, земельне та аграрне право).

Текст посібника складено на основі навчальних програм для неюридичних спеціальностей студентів вищих навчальних закладів України, навчальних програм для 10-11-х профільних класів, державної навчальної програми з правознавства для 10-11 профільних класів навчальних закладів з українською мовою навчання (С. Ратушняк, Т. Ремех) та вимог до незалежного зовнішнього оцінювання.

Метою курсу є надання широких практичних правових знань учням та студентам вузів та підготовка до вступу на юридичні спеціальності вищих навчальних закладів України.

Для учнів, студентів, усіх, хто потребує базових правових знань.

УДК 316.334.4
ББК 67.0я72

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина даного видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-2521-8

© Навчальна книга — Богдан,
майнові права, 2011

ЗМІСТ

ВСТУП.....	21
------------	----

Книга I. ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Розділ I. ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ	23
<i>Глава 1. Виникнення держави і права.....</i>	23
1.1 Причини виникнення держави і права	23
1.2. Теорії походження держави і права.....	25
1.3. Шляхи та форми походження держави та права.....	28
1.4. Історичні типи держави.....	31
<i>Глава 2. Поняття, ознаки і сутність держави.....</i>	33
2.1. Поняття, ознаки держави	33
2.2. Функції держави.....	35
2.3. Форми реалізації функцій держави	36
2.4. Методи реалізації функцій держави	37
2.5. Сутність держави.....	37
2.6. Правова держава.....	38
2.7. Громадянське суспільство.....	39
<i>Глава 3. Форми держави.....</i>	39
3.1. Поняття форми держави	39
3.2. Форма правління. Поняття монархії та республіки.....	40
3.3. Необмежені монархії	40
3.4. Обмежені монархії	41
3.5. Президентська республіка	42
3.6. Парламентська республіка	42
3.7. Змішана республіка.....	43
3.8. Форма територіального (державного) устрою	43
3.9. Унітарна держава.....	44
3.10. Складні держави	44
3.11. Співдружності та співтовариства	45
3.12. Форма політичного режиму.....	46
3.13. Демократичний політичний режим	46
3.14. Недемократичні політичні режими.....	47
<i>Глава 4. Органи державної влади.....</i>	49
4.1. Поняття та види влади.....	49
4.2. Політична влада.....	50
4.3. Державна влада.....	50

4.4. Механізм держави. Державний апарат	50
4.5. Державний орган: поняття, ознаки, види	51
4.6. Органи законодавчої влади	52
4.7. Органи виконавчої влади	54
4.7. Місцеве управління (самоврядування)	56
4.8. Судова влада	57
4.9. Правоохоронні органи	58
Глава 5. Народовладдя	59
5.1. Поняття та ознаки демократії (народовладдя)	59
5.2. Безпосередня і представницька демократія	60
5.3. Поняття виборів. Принципи виборчого права	60
5.4. Виборчий процес: поняття, етапи	62
5.5. Види виборів	62
5.6. Поняття виборчої системи	63
5.7. Мажоритарна виборча система	63
5.8. Пропорційна виборча система	64
5.9. Змішана виборча система	64
5.10. Референдум	65
Глава 6. Держава, особа, суспільство: співвідношення та взаємодія	66
6.1. Співвідношення держави, особи, суспільства	66
6.2. Правовий статус особи	67
6.3. Політична система суспільства	68
Розділ II. ТЕОРІЯ ПРАВА	71
Глава 7. Право	71
7.1. Поняття та види соціальних норм	71
7.2. Поняття та ознаки права	73
7.3. Право як суспільне явище (об'єктивне право) і як конкретне повноваження особи (суб'єктивне право)	74
7.4. Функції права	74
7.5. Принципи права. Соціальна цінність права	75
7.6. Співвідношення та взаємовплив права і моралі	76
7.7. Джерела права	77
Глава 8. Система права	80
8.1. Правова система. Правові сім'ї	80
8.2. Поняття системи права. Предмет та метод правового регулювання	81
8.3. Публічне та приватне право. Матеріальне та процесуальне право	81
8.4. Галузь права. Підгалузь права	82
8.5. Загальна характеристика галузей права	82
8.6. Інститут права	83
8.7. Норма права	83
8.8. Види норм права:	84
Глава 9. Правовідносини	84
9.1. Поняття правовідносин. Ознаки та види	84
9.2. Структура (склад) правовідносин	85

9.3. Суб'єкти правовідносин	85
9.4. Об'єкти правовідносин	86
9.5. Зміст правовідносин.....	86
9.6. Юридичні факти.....	86
Глава 10. Право і закон.....	87
10.1. Поняття про законодавство. Відмінність між правом і законодавством.....	87
10.2. Система законодавства	87
10.3. Структура законодавства.....	88
10.4. Поняття та ознаки нормативно-правового акту.....	88
10.5. Поняття та види законів	88
10.6. Поняття та види підзаконних актів	90
10.7. Дія нормативно-правового акту у часі, просторі та щодо кола осіб	91
10.8. Поняття та види систематизації нормативно-правових актів	91
Глава 11. Правотворчість. Правозастосування.....	93
11.1. Поняття правоутворення і правотворчості.....	93
11.2. Етапи правотворчої діяльності	93
11.3. Реалізація норм права. Правозастосування	94
11.4. Тлумачення правових норм	95
Глава 12. Правосвідомість. Правова культура	96
12.1. Поняття правосвідомості. Ознаки. Функції.....	96
12.2. Структура правосвідомості	97
12.3. Правова культура.....	97
12.4. Правове виховання.....	98
Глава 13. Законність і правопорядок. Правопорушення і юридична відповідальність.....	99
13.1. Поняття законності, правопорядку і суспільного порядку.....	99
13.2. Поняття поведінки. Правомірна і протиправна поведінка	100
13.3. Поняття та ознаки правопорушення	101
13.4. Склад правопорушення.....	102
13.5. Види правопорушень	102
13.6. Причини скоєння правопорушень.....	103
13.7. Поняття, цілі, принципи та підстави юридичної відповідальності	103
13.8. Види юридичної відповідальності.....	105
13.9. Засади юридичної відповідальності особи	105

Книга II. ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Розділ III. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

107

Глава 14. Вступ до конституційного права.....

107

14.1. Поняття конституційного права. Конституційно-правові відносини	107
14.2. Конституційно-правові норми	108
14.3. Предмет та метод конституційного права. Принципи конституційного права	108
14.4. Джерела конституційного права	108

Глава 15. Історичний розвиток та становлення української державності.....	109
15.1. Історичний розвиток держави та права України.....	109
15.2. Декларація про державний суверенітет України.....	111
15.3. Акт проголошення незалежності України.....	112
15.4. Референдум 1 грудня 1991 року.....	112
15.5. правонаступництво України.....	113
15.6. Основні етапи конституційного процесу в Україні 1991-1996 рр.....	113
Глава 16. Конституція України — Основний закон держави.....	115
16.1. Загальна характеристика Конституції України.....	115
16.2. Порядок внесення змін до Конституції України.....	116
16.3. Зміни до Конституції України від 8.12.2004 року.....	117
Глава 17. Загальні засади конституційного ладу.....	118
17.1. Форма правління України.....	118
17.2. Форма територіального устрою України.....	119
17.3. Форма політичного режиму України.....	120
17.4. Державні символи України.....	120
17.5. Статус Автономної Республіки Крим.....	121
17.6. Правовий статус національних меншин.....	122
17.7. Законодавство про мови в Україні.....	123
17.8. Основи національної безпеки та зовнішньополітичної діяльності.....	124
Глава 18. Громадянство України. Правовий статус іноземців в Україні.....	128
18.1. Поняття та принципи громадянства України.....	128
18.2. Порядок та підстави набуття громадянства України.....	129
18.3. Порядок та підстави припинення громадянства.....	131
18.4. Органи та порядок вирішення питань, які стосуються громадянства України.....	132
18.5. Правовий статус іноземця і особи без громадянства в Україні.....	132
18.6. Статус біженців в Україні.....	135
Глава 19. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Конституційні гарантії.....	138
19.1. Поняття прав, свобод, обов'язків людини і громадянина. Правовий статус особи.....	138
19.2. Сучасні міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини. Загальна декларація прав людини.....	139
19.3. Громадянські (особисті) права і свободи.....	140
19.3.1. Поняття громадянських (особистих) прав і свобод.....	140
19.3.2. Право на життя.....	141
19.3.3. Право людини на повагу до її гідності.....	141
19.3.4. Право на свободу та особисту недоторканність.....	141
19.3.5. Право на недоторканність житла.....	141
19.3.6. Право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.....	142
19.3.7. Право на невтручання в особисте та сімейне життя.....	142
19.3.8. Право на свободу пересування і вільний вибір місця проживання.....	142
19.3.9. Право на свободу думки і слова.....	142
19.3.10. Право на інформацію. Захист державної й комерційної таємниці.....	142
19.3.11. Право на свободу світогляду і віросповідання. Зміст принципу відокремлення церкви від держави та школи від церкви.....	144

19.4. Політичні права і свободи	146
19.4.1. Поняття політичних прав і свобод	146
19.4.2. Право на свободу об'єднань	146
19.4.3. Право на свободу об'єднання у громадські організації. Молодіжні та дитячі громадські організації	147
19.4.4. Право на свободу об'єднання у політичні партії	148
19.4.5. Право брати участь в управлінні державними справами	150
19.4.6. Право на мирні збори, мітинги, походи і демонстрації	150
19.4.7. Право на звернення громадян	150
19.5. Конституційні економічні права і свободи людини і громадянина	151
19.5.1. Поняття економічних прав і свобод	151
19.5.2. Право на власність	151
19.5.3. Право на підприємницьку діяльність	152
19.5.4. Право на працю	152
19.5.5. Право на страйк	152
19.6. Конституційні соціальні права і свободи людини і громадянина	153
19.6.1. Поняття соціальних прав і свобод	153
19.6.2. Право на відпочинок	153
19.6.3. Право на соціальний захист	153
19.6.4. Конституційне закріплення права на достатній життєвий рівень	154
19.6.5. Юридичні гарантії конституційного права на охорону здоров'я	154
19.6.6. Конституційне закріплення права на житло	155
19.6.7. Конституційний захист сім'ї, материнства та дитинства	155
19.6.8. Конвенція про права дитини	156
19.7. Конституційні культурні (духовні) права і свободи людини і громадянина ..	158
19.7.1. Поняття культурних (духовних) прав і свобод	158
19.7.2. Конституційне закріплення права на освіту	158
19.7.3. Система освіти в Україні	159
19.7.4. Загальна середня освіта	160
19.7.5. Права та обов'язки учасників навчально-виховного процесу	161
19.7.6. Вища освіта	162
19.7.7. Позашкільна освіта. Професійно-технічна освіта. Післядипломна освіта. Самоосвіта	163
19.7.8. Право на свободу творчої діяльності	164
19.8. Права і обов'язки громадян в умовах надзвичайного стану	164
19.9. Права і обов'язки громадян в умовах воєнного стану	167
19.10. Конституційні обов'язки громадян України	170
19.10.1. Поняття та види конституційних обов'язків	170
19.10.2. Військовий обов'язок громадян. Порядок призову на військову службу та її проходження. Відстрочки від призову	170
19.10.3. Альтернативна (невійськова) служба	176
19.11. Гарантії конституційних прав і свобод	177
Глава 20. Народовладдя в Україні	179
20.1. Референдум в Україні	179
20.2. Загальна характеристика виборів в Україні	182
Глава 21. Законодавча влада. Верховна Рада України	185
21.1. Принцип поділу державної влади в Україні. Завдання законодавчої влади. Правовий статус Верховної Ради України	185
21.2. Структура Верховної Ради України	186
21.3. Повноваження Верховної Ради України	187
21.4. Порядок роботи Верховної Ради України (регламент)	188

21.5. Підстави і порядок дострокового припинення повноважень Верховної Ради України.....	190
21.6. Законодавчий процес.....	191
21.7. Бюджетний процес.....	192
21.8. Правовий статус народного депутата.....	193
21.9. Підстави і порядок дострокового припинення повноважень народного депутата України.....	197
21.10. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.....	197
21.11. Рахункова палата.....	200
21.12. Вибори народних депутатів.....	201
Глава 22. Президент України.....	204
22.1. Розвиток інституту президентства в Україні. Правовий статус Президента України.....	204
22.2. Повноваження Президента України.....	204
22.3. Підстави та порядок дострокового припинення повноважень Президента України.....	206
22.4. Рада національної безпеки і оборони.....	207
22.5. Адміністрація Президента України.....	207
22.6. Вибори Президента України.....	208
Глава 23. Кабінет Міністрів України.....	210
23.1. Правовий статус Кабінету Міністрів України. Склад та порядок формування.....	210
23.2. Припинення повноважень Кабінету Міністрів України. Припинення повноважень члену КМУ.....	211
23.3. Повноваження Кабінету Міністрів України.....	212
23.4. Прем'єр-міністр України.....	213
23.5. Міністерства та інші центральні органи державної виконавчої влади.....	214
23.6. Система та повноваження місцевих органів державної виконавчої влади.....	216
Глава 24. Місцеве самоврядування в Україні.....	218
24.1. Поняття, принципи, система місцевого самоврядування.....	218
24.2. Органи місцевого самоврядування.....	219
24.3. Функції органів місцевого самоврядування.....	220
24.4. Статус депутатів місцевих рад.....	221
24.5. Міський, селищний, сільський голова.....	223
24.6. Секретар ради.....	224
24.7. Виконавчий комітет сільської, селищної, міської, районної у місті ради.....	225
24.8. Вибори органів місцевого самоврядування.....	225
Глава 25. Судова влада в Україні.....	229
25.1. Принципи судоустрою України.....	229
25.2. Статус суддів, народних засідателів і присяжних.....	229
25.3. Конституційний Суд України.....	231
25.4. Система судів загальної юрисдикції.....	234
25.5. Місцеві суди.....	234
25.6. Апеляційні суди.....	234
25.7. Вищі спеціалізовані суди.....	235
25.8. Верховний Суд України.....	235
25.9. Національна школа суддів України. Вища кваліфікаційна комісія суддів, суддівське самоврядування.....	236

25.10. Третейські суди.....	238
25.11. Вища рада юстиції.....	240
25.12. Засади судочинства та етапи судового процесу.....	241
Глава 26. Правоохоронні органи, адвокатура та нотаріат в Україні.....	243
26.1. Прокуратура.....	243
26.1.1. Поняття та функції прокуратури.....	243
26.1.2. Система органів прокуратури.....	244
26.1.3. Предмет прокурорського нагляду.....	244
26.1.4. Акти реагування прокурора.....	245
26.2. Міліція.....	246
26.2.1. Поняття та завдання міліції.....	246
26.2.2. Система органів міліції. Підрозділи міліції.....	247
26.2.3. Права та обов'язки міліції.....	248
26.2.4. Порядок застосування міліцією заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї.....	251
26.3. Органи і служби у справах дітей.....	253
26.4. Служба безпеки України (СБУ).....	257
26.4.1. Поняття та завдання СБУ. Засади діяльності.....	257
26.4.2. Система органів СБУ.....	258
26.4.3. Права та обов'язки СБУ.....	259
26.5. Державна податкова служба.....	262
26.6. Податкова міліція.....	263
26.7. Митні органи.....	265
26.8. Органи охорони державного кордону.....	266
26.9. Оперативно-розшукова діяльність.....	269
26.10. Дізнання.....	270
26.11. Досудове слідство.....	271
26.12. Адвокатура.....	271
26.13. Нотаріат в Україні.....	273
26.13.1. Поняття нотаріату. Вчинення нотаріальних дій.....	273
26.13.2. Права та обов'язки нотаріуса.....	274
26.13.3. Державні нотаріальні контори та державні нотаріальні архіви.....	275
26.13.4. Правочини, що підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню.....	275
26.13.5. Вчинення нотаріальних дій.....	276
Розділ IV. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО.....	281
Глава 27. Адміністративні правовідносини. Державне управління.....	281
27.1. Загальна характеристика адміністративного права.....	281
27.2. Адміністративні правовідносини.....	282
27.3. Державне управління. Методи державного управління.....	282
27.4. Методи державного управління.....	283
27.5. Спеціальні заходи адміністративного примусу.....	284
27.6. Адміністративне затримання.....	285
27.7. Державна служба. Загальні засади діяльності, статус державних службовців.....	287
Глава 28. Відповідальність за скоєння адміністративних проступків.....	292
28.1. Адміністративне правопорушення: поняття, ознаки, склад.....	292
28.2. Адміністративна відповідальність.....	292
28.3. Поняття адміністративного стягнення.....	293

28.4. Види адміністративних стягнень.....	294
28.5. Обставини, що пом'якшують відповідальність. Обставини, що обтяжують відповідальність	295
Глава 29. Адміністративна відповідальність неповнолітніх	296
29.1. Заходи адміністративного впливу	296
29.2. Правопорушення, за які несуть відповідальність неповнолітні з 16 років....	297
29.3. Особливості адміністративної відповідальності батьків неповнолітніх за скоєння неповнолітніми проступків та злочинів	298
Глава 30. Види адміністративних правопорушень	298
Глава 31. Порядок вирішення адміністративних спорів та накладення адміністративних стягнень	301
31.1. Адміністративне провадження.....	301
31.2. Адміністративне судочинство.....	304
31.3. Провадження у справах за пропозиціями, заявами та скаргами громадян	308
Розділ V. ФІНАНСОВЕ ПРАВО.....	312
Глава 32. Фінанси та фінансове право.....	312
32.1. Поняття фінансів.....	312
32.2. Поняття і загальна характеристика фінансового права	313
Глава 33. Основи бюджетного права України	314
33.1. Поняття бюджету. Бюджетна система України	314
33.2. Бюджетна класифікація. Доходи та видатки бюджету	314
33.3. Бюджетний процес	316
33.4. Порядок розробки й прийняття Державного бюджету України	316
33.5. Доходи та видатки Державного бюджету України	317
33.6. Казначейська форма обслуговування Державного бюджету. Контроль за виконанням Державного бюджету.....	318
Глава 34. Податкова система України.....	319
34.1. Загальна характеристика податкової системи України	319
34.2. Суб'єкти та об'єкти оподаткування. Права та обов'язки платників податків.....	320
34.3. Поняття, ознаки та функції податку	321
34.4. Види податків	322
34.5. Податок з доходів фізичних осіб.....	324
34.5.1. Державний реєстр фізичних осіб	324
34.5.2. Поняття податку з доходів фізичних осіб. Суб'єкти та об'єкти оподаткування. Ставка податку	325
34.5.3. Податкова знижка.....	328
34.5.4. Податкова соціальна пільга	329
34.6. Податкова політика щодо малого підприємництва.....	330
34.7. Відповідальність за порушення податкового законодавства	332
Глава 35. Законодавство про банки та банківську діяльність	334
35.1. Поняття та види банків. Банківська система України.....	334
35.2. Національний банк України.....	335
35.3. Порядок створення банків в Україні.....	337

35.4. Органи управління та контролю банку	338
35.5. Права та обов'язки банків. Банківська таємниця	338
35.6. Відповідальність за порушення банківського законодавства	340
Розділ VI. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО.....	342
Глава 36. Вступ до кримінального права.....	342
36.1. Поняття кримінального права. Загальна характеристика Кримінального кодексу України	342
36.2. Дія Кримінального кодексу щодо кола осіб, у просторових та часових межах	342
Глава 37. Злочин	344
37.1. Поняття та ознаки злочину	344
37.2. Склад злочину. Вина та її види.....	344
37.3. Види злочинів залежно від ступеня тяжкості	346
37.4. Поняття неосудності та обмеженої осудності.....	346
37.5. Стадії злочину. Добровільна відмова від доведення злочину до кінця	347
37.6. Співучасть у вчиненні злочину	347
Глава 38. Кримінальна відповідальність	349
38.1. Підстави кримінальної відповідальності	349
38.2. Обставини, що виключають злочинність діяння.....	349
38.3. Звільнення від кримінальної відповідальності.....	351
38.4. Звільнення від покарання та його відбування	352
38.5. Амністія	353
38.6. Помилування	355
Глава 39. Покарання за злочин	356
39.1. Поняття та мета кримінального покарання.....	356
39.2. Основні кримінальні покарання	357
39.3. Додаткові кримінальні покарання	358
39.4. Змішані кримінальні покарання	358
39.5. Призначення покарання	358
39.6. Пом'якшуючі та обтяжуючі обставини.....	359
39.7. Призначення покарання за сукупністю та повторністю злочинів.....	359
39.8. Рецидив злочинів.....	360
39.9. Призначення покарання за сукупністю вироків	361
39.10. Судимість	362
39.11. Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування.....	363
Глава 40. Кримінальна відповідальність неповнолітніх	364
40.1. Види покарань, що застосовуються до неповнолітніх та особливості їх призначення	364
40.2. Особливості звільнення неповнолітніх від кримінальної відпові- дальності, від покарання та його відбування	365
40.3. Примусові заходи виховного характеру.....	366
Глава 41. Відповідальність за окремі види злочинів.....	367
41.1. Злочини проти основ національної безпеки України.....	368
41.2. Злочини проти життя та здоров'я особи	368
41.3. Злочини проти волі, честі та гідності особи	369

41.4. Злочини проти виборчих трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина	369
41.5. Злочини проти власності	370
41.6. Злочини проти громадської безпеки	370
41.7. Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту	371
41.8. Злочини проти громадського порядку та моральності.....	371
41.9. Відповідальність за хуліганство	372
41.10. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.....	374
Глава 42. Кримінальний процес.....	375
42.1. Поняття кримінального процесу.....	375
42.2. Відкриття кримінальної справи. Підстави порушення кримінальної справи, наслідки	375
42.3. Учасники кримінального процесу. Правовий статус підозрюваного та обвинуваченого.....	376
42.4. Дізнання. Досудове слідство. Запобіжні заходи	377
42.5. Попередній розгляд справи суддею	379
42.6. Порядок розгляду кримінальної справи в суді. Виконання вироку	379
Розділ VII. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО.....	381
Глава 43. Вступ до екологічного права. Екологічні права та обов'язки.....	381
43.1. Загальна характеристика екологічного права України.....	381
43.2. Принципи охорони навколишнього природного середовища. Об'єкти правової охорони навколишнього природного середовища	381
43.3. Екологічні права та обов'язки.....	383
43.4. Право громадян на отримання повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища	384
43.5. Природокористування.....	386
43.6. Екологічна експертиза	388
Глава 44. Природно-заповідний фонд.....	389
44.1. Поняття природно-заповідного фонду. Об'єкти природно-заповідного фонду.....	389
44.2. Збереження та охорона об'єктів природно-заповідного фонду	390
44.3. Використання об'єктів природно-заповідного фонду	390
Глава 45. Охорона атмосферного повітря	391
45.1. Поняття атмосферного повітря, охорони та забруднення атмосферного повітря.....	391
45.2. Екологічні нормативи	392
45.3. Державно-правове регулювання щодо діяльності суб'єктів, які здійснюють викиди забруднюючих речовин	392
45.4. Організаційно-економічні заходи охорони атмосферного повітря.....	393
45.5. Порушення законодавства в галузі охорони атмосферного повітря та юридична відповідальність	394
Глава 46. Охорона тваринного світу	394
46.1. Об'єкти тваринного світу.....	394
46.2. Права та обов'язки осіб щодо використання об'єктів тваринного світу.....	395
46.3. Загальне та спеціальне використання об'єктів тваринного світу	396
46.4. Державна охорона тваринного світу	397

Глава 47. Охорона водних ресурсів	398
47.1. Водний фонд України	398
47.2. Державно-правове регулювання використання водних ресурсів. Права та обов'язки водокористувачів	398
47.3. Загальне та спеціальне водокористування	399
Глава 48. Червона книга України.....	400

Книга III. ОСНОВИ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Розділ VIII. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО.....	403
---	------------

Глава 49. Вступ до цивільного права	403
--	------------

49.1. Поняття цивільного права, предмет, засади та функції	403
49.2. Джерела цивільного права. Цивільний кодекс України	404

Глава 50. Цивільні правовідносини.....	405
---	------------

50.1. Поняття цивільних правовідносин	405
50.2. Склад цивільних правовідносин	405
50.3. Види цивільно-правових відносин.....	406
50.4. Виникнення цивільних прав та обов'язків	406
50.5. Юридичні факти в цивільному праві	406

Глава 51. Суб'єкти цивільних правовідносин.....	407
--	------------

51.1. Фізичні особи як суб'єкти цивільного права.....	407
51.1.1. Поняття фізичної особи.....	407
51.1.2. Правоздатність фізичних осіб.....	408
51.1.3. Поняття дієздатності фізичних осіб.....	408
51.1.4. Повна цивільна дієздатність фізичної особи	409
51.1.5. Правовий статус фізичної особи із неповною цивільною дієздатністю....	409
51.1.6. Правовий статус фізичної особи із частковою цивільною дієздатністю ...	410
51.1.7. Правовий статус фізичної особи, яка визнана судом обмежено дієздатною..	411
51.1.8. Правовий статус фізичної особи, яка визнана судом недієздатною.....	411
51.1.9. Підстави, порядок та наслідки визнання особи безвісно відсутньою та померлою.....	411
51.2. Юридичні особи як суб'єкти цивільного права	413
51.2.1. Поняття та ознаки юридичної особи. Цивільні право та дієздатність юридичної особи	413
51.2.2. Способи виникнення юридичних осіб. Припинення діяльності юридичних осіб.....	413
51.2.3. Класифікація юридичних осіб.....	414
51.3. Держава як суб'єкт цивільного права.....	415

Глава 52. Об'єкти цивільних правовідносин.....	416
---	------------

52.1. Поняття та види об'єктів цивільних правовідносин	416
52.2. Поняття та види речей.....	416

Глава 53. Правочини в цивільному праві	417
---	------------

53.1. Поняття, ознаки та умови дійсності правочину.....	417
53.2. Недійсність правочинів. Нікчемні та заперечні правочини	418
53.3. Наслідки визнання правочину недійсним	419

Глава 54. Виникнення, здійснення та захист цивільних прав та обов'язків	420
54.1. Підстави виникнення цивільних прав та обов'язків	420
54.2. Здійснення цивільних прав і виконання обов'язків	421
54.3. Представництво	422
54.4. Довіреність як вид представництва	423
54.5. Захист цивільних прав та інтересів, що охороняються законом.....	425
54.6. Захист честі та гідності особи у цивільному праві	425
54.7. Поняття моральної шкоди. Відшкодування моральної шкоди	426
54.8. Строки захисту цивільних справ. Позовна давність	427
Глава 55. Особисті немайнові права фізичних осіб.....	429
Глава 56. Право власності	431
56.1. Загальна характеристика права власності та інші речові права. Способи набуття права власності	431
56.2. Загальна характеристика видів та форм власності. Суб'єкти та об'єкти права власності	432
56.3. Право приватної власності	434
56.4. Право державної власності та комунальної власності	434
56.5. Поняття та види права спільної власності	435
56.6. Захист права власності	436
Глава 57. Право інтелектуальної власності.....	438
57.1. Поняття права інтелектуальної власності, об'єкти та суб'єкти.....	438
57.2. Майнові та немайнові права інтелектуальної власності. Захист права власності.....	439
57.3. Авторське право.....	440
57.4. Суміжні права	441
57.5. Відповідальність за порушення авторських та суміжних прав	442
Глава 58. Цивільно-правова відповідальність	443
58.1. Поняття, особливості та функції цивільно-правової відповідальності.....	443
58.2. Підстави цивільно-правової відповідальності. Поняття делікту	443
58.3. Види цивільно-правової відповідальності	444
58.4. Обставини, що звільняють від цивільно-правової відповідальності.....	445
58.5. Відповідальність без вини. Поняття джерела підвищеної небезпеки та особливості відповідальності власника джерела підвищеної небезпеки....	445
58.6. Особливості цивільно-правової відповідальності малолітніх та неповнолітніх осіб.....	446
Глава 59. Зобов'язання	447
59.1. Поняття, загальна характеристика зобов'язань у цивільному праві.....	447
59.2. Забезпечення зобов'язань	448
Глава 60. Цивільно-правові договори	450
60.1. Поняття цивільно-правового договору.....	450
60.2. Класифікація цивільно-правових договорів.....	450
60.3. Істотні, звичайні та випадкові умови цивільно-правових договорів	451
60.4. Договір купівлі-продажу	452
60.5. Захист прав споживачів	452
60.6. Договір позики	457
60.7. Договір дарування	458

60.8. Договір найму (оренди)	458
60.9. Договір підряду	459
60.10. Договір доручення	460
60.11. Договір комісії	461
Глава 61. Основи спадкового права.....	462
61.1. Поняття спадкування та спадщини	462
61.2. Спадкування за законом. Черги спадкоємців.....	463
61.3. Спадкування за заповітом. Порядок оформлення заповіту.....	464
61.4. Право на обов'язкову долю спадщини (обов'язкова частка спадщини)....	466
61.5. Здійснення права на спадкування	466
61.6. Спадковий договір.....	468
Глава 62. Цивільний процес (судочинство)	469
62.1. Поняття цивільного процесу, його завдання та принципи	469
62.2. Види проваджень в цивільно-процесуальному праві	469
62.3. Стадії цивільного процесу	470
62.4. Учасники цивільного судочинства. Представництво в суді	471
62.5. Порядок розгляду цивільної справи в суді.....	472
62.6. Обставини, що перешкоджають розгляду справи в суді.....	473
Розділ ІХ. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО	475
Глава 63. Вступ до господарського права	475
63.1. Поняття господарського права, господарської діяльності.....	475
63.2. Джерела господарського права.....	476
63.3. Суб'єкти господарського права (господарювання)	476
Глава 64. Господарська комерційна діяльність (підприємництво)	479
64.1. Поняття підприємницької діяльності. Суб'єкти підприємницької діяльності	479
64.2. Принципи та види підприємницької діяльності	479
Глава 65. Юридичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності.....	481
65.1. Поняття та види підприємств в Україні (організаційно-правові форми)....	481
65.2. Господарські товариства	483
65.3. Види господарських товариств.....	484
Глава 66. Мале підприємництво	488
66.1. Поняття малого підприємництва	488
66.2. Фізичні особи-суб'єкти малого підприємництва	488
66.3. Юридичні особи-суб'єкти малого підприємництва	489
66.4. Державна політика щодо малого підприємництва	490
Глава 67. Господарські договори	491
67.1. Поняття, особливості, функції та форми господарського договору	491
67.2. Порядок укладення господарських договорів.....	492
Глава 68. Господарсько-правова відповідальність.....	493
68.1. Поняття господарського-правової відповідальності та господарського правопорушення	493
68.2. Види господарських правопорушень. Підстави та функції господарсько-правової відповідальності	493

68.3. Види господарсько-правової відповідальності. Оперативно-господарські санкції. Адміністративно-господарські санкції.....	494
Глава 69. Захист економічної конкуренції. Антимонопольний комітет України.....	496
69.1. Поняття економічної конкуренції. Монополізм	496
69.2. Зловживанням монополієм (домінуючим) становищем. Дискримінацією суб'єктів господарювання.....	496
69.3. Концентрація суб'єктів господарювання. Недобросовісна конкуренція. Неправомірне використання ділової репутації. Дискредитація суб'єкта господарювання.....	497
69.4. Державний контроль за дотриманням антимонопольно-конкурентного законодавства. Антимонопольний комітет України.....	498
Глава 70. Банкрутство	499
Глава 71. Біржі	503
71.1. Товарна біржа	503
71.2. Фондова біржа	503
Глава 72. Правові засади приватизації	505
72.1. Поняття та мета приватизації.....	505
72.2. Об'єкти та суб'єкти приватизації.....	505
72.3. Порядок приватизації.....	507
72.4. Мала приватизація	507
Глава 73. Господарський процес (судочинство).....	508
73.1. Досудове врегулювання господарських спорів	508
73.2. Вирішення спорів господарськими судами. Учасники господарського процесу.....	509
73.3. Стадії господарського процесу.....	511
Розділ X. ТРУДОВЕ ПРАВО	516
Глава 74. Правове регулювання трудових відносин в Україні	516
74.1. Право на працю. Предмет трудового права	516
74.2. Колективний договір.....	517
74.3. Особливості регулювання трудових відносин за участю юридичної особи — суб'єкта малого підприємництва, фізичної особи — підприємця	518
Глава 75. Трудовий договір	519
75.1. Поняття трудового договору.....	519
75.2. Сторони трудового договору	520
75.3. Права та обов'язки працівника	521
75.4. Права та обов'язки роботодавця.....	522
75.5. Умови трудового договору.....	523
75.6. Випробування при прийнятті на роботу	523
75.7. Форми та строки трудових договорів. Контракт	524
75.8. Порядок укладання трудового договору. Трудова книжка	525
75.9. Зміна умов трудового договору. Переведення та переміщення	525
75.10. Відсторонення працівника від роботи.....	526

Глава 76. Припинення трудового договору	527
76.1. Загальні підстави припинення трудового договору. Розірвання трудового договору за ініціативою працівника	527
76.2. Розірвання трудового договору за ініціативою власника	528
76.3. Припинення трудових відносин з незалежних від волі сторін підстав	530
76.4. Порядок звільнення робітника.....	531
Глава 77. Робочий час	532
77.1. Поняття та види робочого часу.....	532
77.2. Скорочений робочий час	532
77.3. Неповний робочий час	532
77.4. Ненормований робочий день (час).....	533
77.5. Особливості праці в нічний час	533
77.6. Підсумований робочий час. Надурочні роботи	533
77.7. Режим роботи із роздробленим робочим днем. Гнучкий режим робочого часу. Вахтовий метод праці	534
Глава 78. Час відпочинку	535
78.1. Поняття та види часу відпочинку	535
78.2. Поняття та види відпусток	537
78.3. Щорічні трудові відпустки.....	537
78.4. Додаткові відпустки у зв'язку з навчанням. Творчі відпустки. Відпустки для підготовки та участі в змаганнях	540
78.5. Соціальні відпустки.....	540
78.6. Відпустки без збереження заробітної плати.....	541
Глава 79. Трудова дисципліна. Дисциплінарна відповідальність. Матеріальна відповідальність	542
79.1. Поняття трудової дисципліни. Правила внутрішнього трудового розпорядку.....	542
79.2. Дисциплінарна відповідальність. Поняття, види та порядок накладення дисциплінарних стягнень	543
79.3. Поняття та підстави матеріальної відповідальності	544
79.4. Види матеріальної відповідальності.....	545
79.5. Відшкодування працівникові шкоди роботодавцем, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним із виконанням трудових обов'язків	546
Глава 80. Індивідуальні та колективні трудові спори	547
80.1. Поняття, сторони та предмет індивідуального трудового спору.....	547
80.2. Органи, що розглядають індивідуальні трудові спори. Порядок вирішення індивідуальних трудових спорів комісіями по трудових спорах.....	547
80.3. Вирішення індивідуальних трудових спорів в судовому порядку	549
80.4. Поняття, сторони та предмет трудового спору та конфлікту	550
80.5. Органи, що розглядають колективні трудові спори та порядок їх вирішення	551
80.6. Страйк як крайня форма вирішення трудового спору	552
Глава 81. Особливості праці жінок та молоді	554
81.1. Праця жінок.....	554
81.2. Праця молоді	555

Глава 82. Нормування праці. Оплата праці. Гарантії і компенсації. Охорона праці	556
82.1. Нормування праці	556
82.2. Поняття та види заробітної плати	557
82.3. Тарифна система оплати праці	558
82.4. Особливості оплати праці при невиконанні норм, виготовленні бракованої продукції під час простою	558
82.5. Порядок виплати заробітної плати	559
82.6. Гарантії і компенсації	559
82.7. Охорона праці	561
82.8. Державний нагляд за дотриманням трудового законодавства	563
Розділ XI. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ	565
Глава 83. Загальна характеристика соціального захисту	565
83.1. Поняття соціального захисту.....	565
83.2. Соціальні послуги.....	566
83.3. Державні соціальні стандарти	568
Глава 84. Соціальне страхування в Україні	572
84.1. Поняття страхування. Об'єкти та суб'єкти страхування.....	572
84.2. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування	573
84.3. Добровільне страхування	575
84.4. Обов'язкове страхування	576
84.5. Договір страхування	577
Глава 85. Пенсійне забезпечення	578
85.1. Поняття та види пенсій в Україні. Система пенсійного забезпечення в Україні	578
85.2. Пенсії за віком в солідарній системі	580
85.3. Пенсії через інвалідність в солідарній системі	582
85.4. Пенсії у зв'язку із втратою годувальника у солідарній системі	583
85.5. Пенсії за вислугу років	584
85.6. Пенсійні виплати за рахунок накопичувального фонду	585
85.7. Система недержавного пенсійного забезпечення	585
Глава 86. Соціальний захист окремих категорій осіб	586
86.1. Статус і соціальний захист військовослужбовців та співробітників органів внутрішніх справ.....	586
86.2. Статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Діти війни	588
86.3. Статус і соціальний захист ветеранів праці та інших громадян похилого віку.....	590
86.4. Статус та соціальний захист громадян, що мають значні заслуги перед Україною	591
86.5. Статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.....	592
86.6. Соціальний захист малозабезпечених сімей	595
86.7. Соціальний захист сімей з дітьми.....	597
86.8. Сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні.....	599
86.9. Допомога у зв'язку з безробіттям.....	601

Розділ XII. СІМЕЙНЕ ПРАВО.....	605
Глава 87. Загальна характеристика сімейного права	605
87.1. Законодавство України про шлюб та сім'ю. Охорона материнства і дитинства.....	605
87.2. Сім'я: поняття та підстави створення. Способи захисту сімейних прав....	605
Глава 88. Шлюб.....	607
88.1. Поняття, ознаки та порядок укладання шлюбу	607
88.2. Шлюбний договір.....	608
88.3. Припинення шлюбу. Розірвання шлюбу в державному органі реєстрації актів цивільного стану	609
88.4. Розірвання шлюбу за рішенням суду.....	609
88.5. Режим окремого проживання.....	610
88.6. Недійсність шлюбу	610
Глава 89. Правовий статус подружжя, батьків та дітей.....	611
89.1. Особисті немайнові права подружжя	611
89.2. Майнові права подружжя	612
89.3. Особисті немайнові права та обов'язки батьків та дітей	614
89.4. Майнові права та обов'язки батьків та дітей	616
89.5. Позбавлення батьківських прав: підстави, порядок, наслідки.....	617
89.6. Обмеження батьківських прав: підстави, порядок, наслідки	618
Глава 90. Шляхи влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування	618
90.1. Усиновлення	618
90.2. Опіка та піклування. Патронат над дітьми	620
90.3. Прийомна сім'я. Дитячий будинок сімейного типу.....	621
Розділ XIII. ЖИТЛОВЕ ПРАВО.....	624
Глава 91. Загальна характеристика житлового права	624
91.1. Поняття житлового права. Житловий кодекс України	624
91.2. Поняття та види житлового фонду	624
91.3. Соціальне житло	625
Глава 92. Право на житло. Житлові права та обов'язки.....	627
92.1. Право громадян на житло і форми його реалізації.....	627
92.2. Договір найму житлового приміщення	629
92.3. Житлові права й обов'язки.....	630
92.4. Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків	631
Глава 93. Користування гуртожитками та службовими житловими приміщеннями	632
93.1. Користування гуртожитками	632
93.2. Користування службовими житловими приміщеннями	634
Глава 94. Відповідальність у житловому праві. Приватизація житла	635
94.1. Відповідальність за порушення житлового законодавства	635
94.2. Правове регулювання приватизації державного житлового фонду.....	636

Розділ XIV. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО.....	640
Глава 95. Загальна характеристика земельного права	640
95.1. Поняття земельного права. Земельні відносини	640
95.2. Землі України. Земельний фонд	641
Глава 96. Право власності на землю	643
96.1. Поняття та суб'єкти права власності на землю. Земельна ділянка	643
96.2. Права та обов'язки власників земельних ділянок	645
96.3. Добросусідство	645
96.4. Право земельного сервітуту	646
96.5. Користування землею. Оренда	647
Глава 97. Набуття та реалізація права на землю.....	649
97.1. Підстави набуття права на землю. Набуття права на земельну ділянку за давністю користування (набувальна давність)	649
97.2. Порядок та норми безоплатної приватизації земельних ділянок громадянами	649
97.3. Виникнення права власності та права користування земельною ділянкою. Документи, що посвідчують право на земельну ділянку	650
97.4. Набуття права власності на земельні ділянки на підставі інших цивільно-правових правочинів (договорів). Застава земельних ділянок. Земельні торги	651
97.5. Припинення прав на землю	652
Глава 98. Плата за землю. Захист прав на землю	655
98.1. Поняття земельного податку та порядок його сплати	655
98.2. Захист прав на землю	656
98.3. Земельні спори	657
98.4. Відповідальність за порушення земельного законодавства	658
Глава 99. Охорона земель.....	659
99.1. Поняття охорони земель, завдання та суть	659
99.2. Управління в галузі використання і охорони земель	660
Глава 100. Аграрне право.....	662
100.1. Поняття та загальна характеристика аграрного права. Аграрна реформа	662
100.2. Організаційно-правові форми сільськогосподарського виробництва.....	663
100.3. Колективне сільськогосподарське підприємство.....	664
100.4. Сільськогосподарський кооператив	665
100.5. Фермерське господарство	666
100.6. Особисте селянське господарство	668
ДОДАТКИ.....	671

ВСТУП

Одним із найважливіших завдань в Україні на сьогодні є будівництво правової, соціальної, демократичної держави, головними принципами якої повинні бути верховенство закону та дотримання прав і свобод людини.

Події останніх років, корінні зміни у політичному, економічному та соціальному житті України обумовили переоцінку пріоритетів та цінностей у нашому суспільстві. На перший план висуваються такі цінності, як людина, її права і свободи.

Великого значення набувають правова освіта та правове виховання, які формують правову культуру та свідомість людей.

Перехід до якісно нових економічних відносин, розбудова та реформування системи державних органів і місцевого самоврядування, розробка та впровадження у життя системи державного законодавства призвели не лише до зростання попиту на юридичні кадри, а й до підвищення вимог щодо них.

Обізнаність пересічного громадянина в нормативно-правовій базі держави дає можливість вільно почувати себе у вирі сучасних подій, задовольняти матеріальні та духовні потреби, захистити себе у будь-якій ситуації.

Знання та дотримання законів держави людиною, взаємна відповідальність держави перед громадянином та громадянина перед державою є гарантією їх успішного розвитку на шляху до розбудови якісно нового суспільства.

Саме ці проблеми та завдання й висвітлюються в пропонованому посібнику.

Курс розрахований на 2 роки навчання (2/3 години на тиждень) для учнів профільних класів 11-річної школи, студентів неюридичних спеціальностей.

Курс охоплює основні питання теорії держави і права й складається із трьох книг: книга I «Теорія держави та права», книга II «Публічне право» (Конституційне право, адміністративне право, кримінальне право, фінансове право, екологічне право), та книга III «Приватне право» (Цивільне право, господарське право, трудове право, право соціального захисту, сімейне право, житлове право, земельне та аграрне право).

Матеріали посібника викладено на основі та відповідно до діючого законодавства України станом на серпень 2011 року.

Після кожного розділу подається перелік джерел та нормативно-правових актів, що дозволяє, в разі потреби, ознайомитися більш ширше із матеріалом безпосередньо за допомогою законодавства.

Зміст курсу складено із урахуванням вимог державних програм з правознавства.

Метою курсу є надання широких практичних правових знань учням й студентам вузів та підготовка до вступу в юридичні вищі навчальні заклади України.

Успішне засвоєння поданого матеріалу забезпечує розвиток таких знань та навиків учнів:

- ✓ Володіти та оперувати правовими термінами.
- ✓ Практично застосовувати правові знання у повсякденному житті.
- ✓ Знати, захищати та користуватися своїми правами.
- ✓ Орієнтуватися в системі законодавства та вміти використовувати нормативно-правові акти.
- ✓ Аналізувати події та інформацію, давати їм власну оцінку.
- ✓ Впливати на державну політику.
- ✓ Активно та свідомо приймати участь у суспільно-політичному житті країни.

*Поліна Вербицька, кандидат педагогічних наук,
виконавчий директор Всеукраїнської Асоціації
викладачів історії та суспільних дисциплін
«НОВА ДОБА»*

57.3. Авторське право

Авторське право — це сукупність норм права, що регулюють майнові та немайнові відносини, які виникають у зв'язку із створенням та використанням творів науки, літератури, мистецтва як об'єктів права інтелектуальної власності.

Суб'єктом авторського права можуть бути автор твору, а також інші фізичні та юридичні особи, для яких авторське право може виникати у силу закону, договору або спадкування (видавництва, кіностудії). За відсутності доказів іншого автором твору вважається фізична особа, зазначена звичайним способом як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства).

Автор — це особа, творчою працею якої створено твір.

Авторське право на твір, створений у співавторстві, належить співавторам спільно, незалежно від того, становить такий твір одне нерозривне ціле чи складається з частин, кожна з яких може мати ще й самостійне значення. Кожен із співавторів зберігає своє авторське право на створену ним частину твору, яка має самостійне значення.

Авторське право виникає з моменту створення твору.

Об'єктом авторського права є твір науки, літератури чи мистецтва, виражений у будь-якій об'єктивній формі. **Твір** — це результат творчої праці автора, комплекс ідей, образів, поглядів тощо.

До об'єктів авторського права належать:

1) літературні та художні твори, зокрема: а) романи, поеми, статті та інші письмові твори; б) лекції, промови, проповіді та інші усні твори; в) драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні, інші сценічні твори; г) музичні твори (з текстом або без тексту); ґ) аудіовізуальні твори; д) твори живопису, архітектури, скульптури та графіки; е) фотографічні твори; є) твори ужиткового мистецтва; ж) ілюстрації, карти, плани, ескізи і пластичні твори, що стосуються географії, топографії, архітектури або науки; з) переклади, адаптації, аранжування та інші переробки літературних або художніх творів; и) збірники творів, якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності;

2) комп'ютерні програми;

3) компіляції даних (бази даних), якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності;

4) інші твори.

Авторське право не поширюється на ідеї, процеси, методи діяльності або математичні концепції як такі.

Об'єктом авторського права може бути не будь-який твір, а лише той, який має певні, встановлені законом, ознаки:

а) творчий характер;

б) вираження в об'єктивній формі (малюнок, рукопис, креслення, ноти).

Авторські права можуть бути особистими немайновими та майновими.

Особистими немайновими є:

1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності;

2) право перешкоджати будь-якому посяганню на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності;

3) право вимагати зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору, якщо це практично можливо;

4) право забороняти зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору;

- 5) право обирати псевдонім у зв'язку з використанням твору;
- 6) право на недоторканність твору.

До майнових прав належать:

- 1) право на використання твору;
- 2) виключне право дозволяти використання твору;
- 3) право перешкоджати неправомірному використанню твору, в тому числі забороняти таке використання;
- 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Особа, яка має авторське право для сповіщення про свої права, може використати знак охорони авторського права, який вміщується на кожному примірнику твору і складається з латинської літери С у колі — ©, імені особи, яка має авторське право, і року першої публікації твору.

Особисті немайнові права охороняються безстроково. Майнові права охороняються протягом життя автора та 70 років після його смерті.

57.4. Суміжні права

Суміжні права — це права на результати творчої діяльності виконавців, права виробників фонограм та організації мовлення, пов'язані з використанням творів літератури і мистецтва, а також авторські права, що належать іншим особам.

Суб'єктами суміжних прав є:

- 1) виконавці;
- 2) виробники фонограм;
- 3) виробник відеограм;
- 4) організації мовлення.

Об'єктами суміжних прав є:

- 1) виконання;
- 2) фонограми;
- 3) відеограми;
- 4) програми (передачі) організацій мовлення.

У цьому випадку *виконавці* мають виключне право здійснювати, дозволяти чи забороняти використання виконання (трансляція, запис, тиражування). *Виробники фонограм* мають виключне право дозволяти чи забороняти відтворювати фонограми, розповсюджувати, переробляти їх та імпортувати.

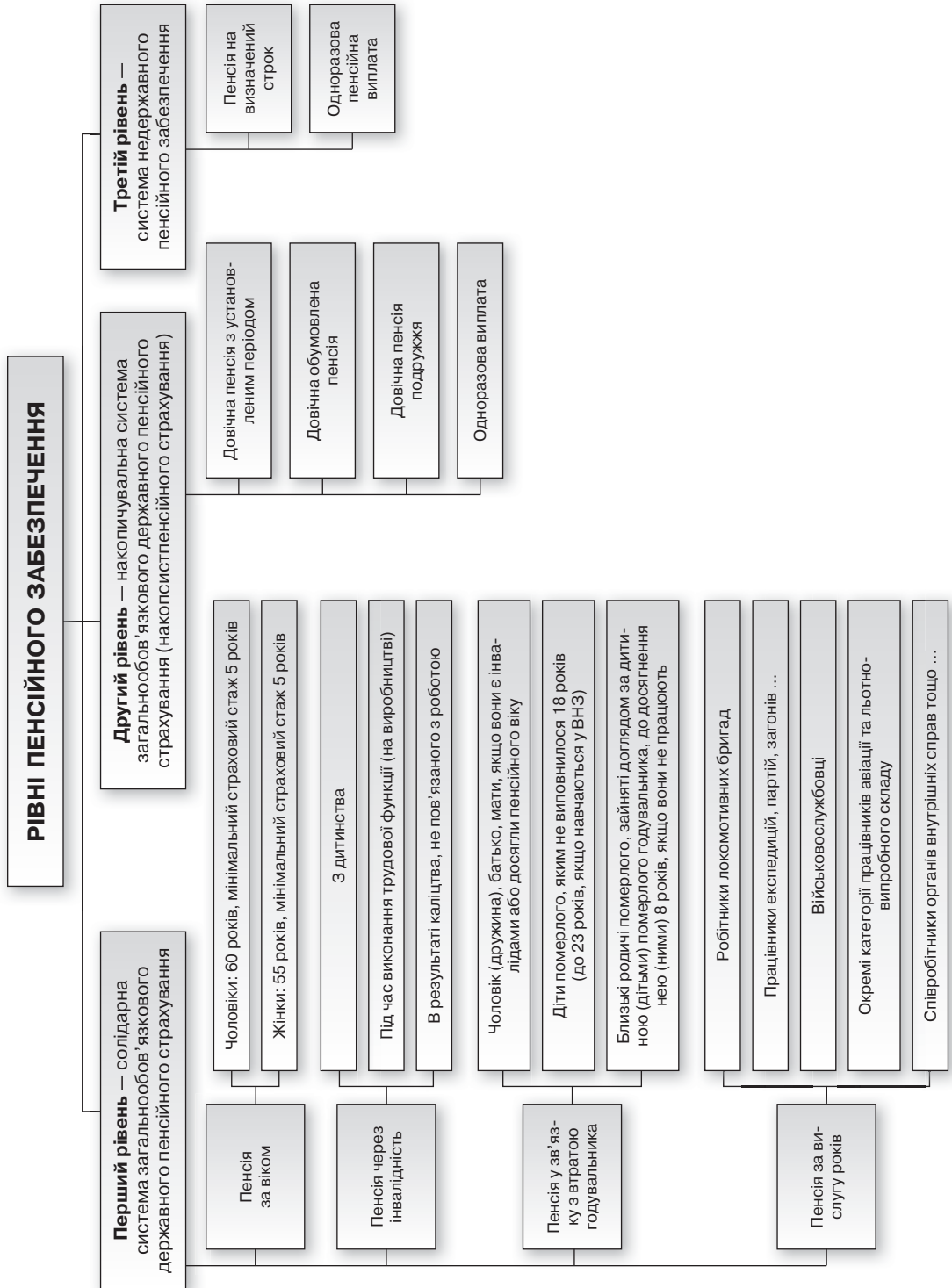
Майновими правами інтелектуальної власності на об'єкт суміжних прав є:

- 1) право на використання об'єкта суміжних прав;
- 2) виключне право дозволяти використання об'єкта суміжних прав;
- 3) право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта суміжних прав, у тому числі забороняти таке використання;
- 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

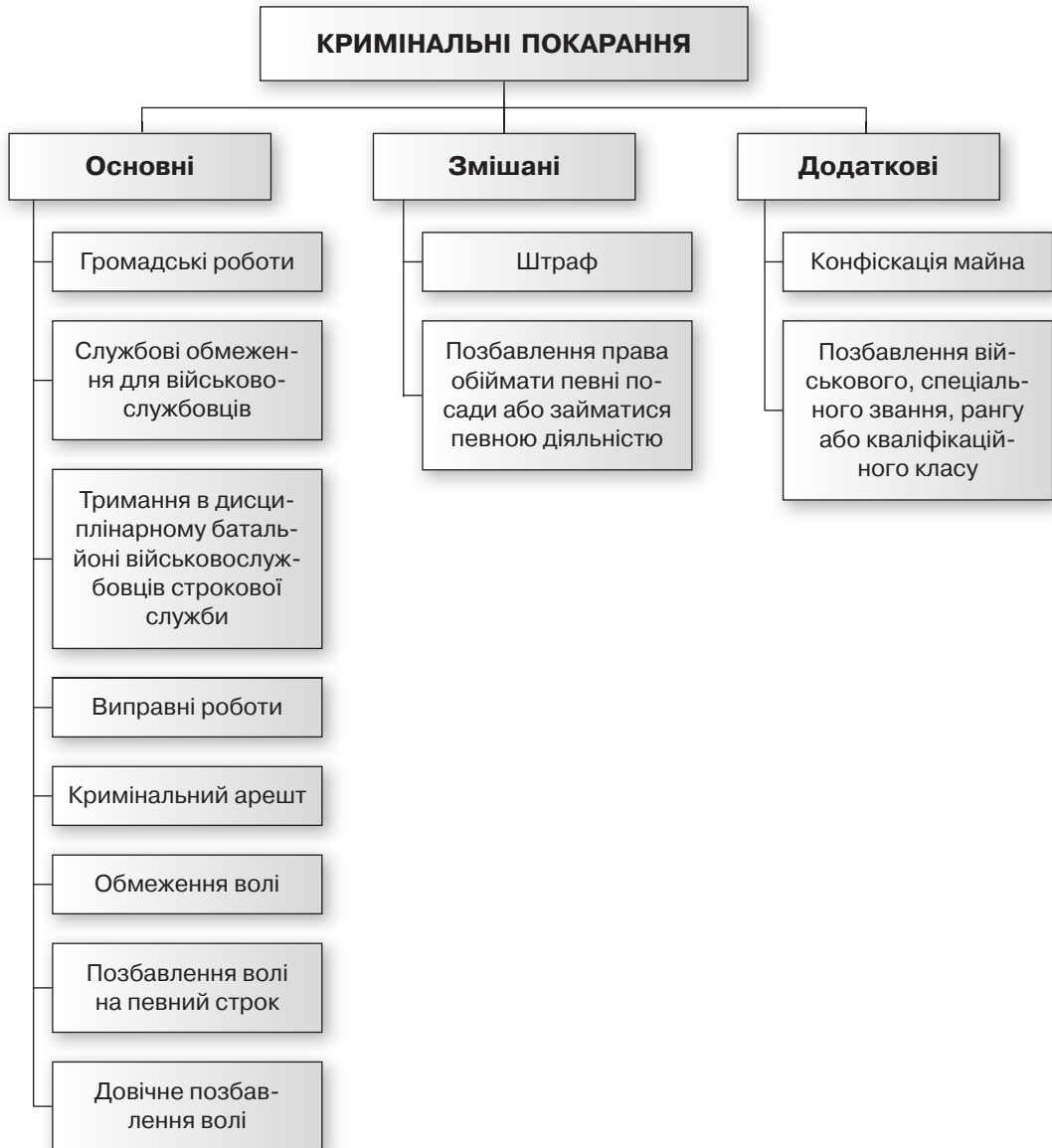
Виробники фонограм та виконавці для оповіщення про свої права можуть на усіх екземплярах фонограм чи їх упаковках використовувати знак охорони суміжних прав, що складається із латинської букви Р у колі, імені (найменування) власника суміжних прав із вказівкою дати першої публікації.

Суміжні майнові права охороняються протягом 50 років з моменту першої фіксації виконання, постановки, запису фонограми тощо. Суміжні немайнові права охороняються безстроково.

Додаток 29. Система пенсійного забезпечення України

Додаток 30. Види кримінальних покарань

Навчальне видання

РАТУШНЯК Святослав Петрович

ПРАВознавство

**Навчальний посібник
для 10-11 профільних класів,
абітурієнтів, студентів
неюридичних спеціальностей**

Видання друге, доп. і переробл.

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактори *Донара Пендзей, Василь Герасимчук, Марія Козяр*
Обкладинка *Ростислава Крамара*
Комп'ютерна верстка *Тетяни Золоєдової, Надії Магальяс*

Підписано до друку 26.08.2011. Формат 70x100/16. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Умовн. друк. арк.56,76. Умовн. фарбо-відб. 56,76.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга – Богдан, а/с 529,
м. Тернопіль, просп. С. Бандери, 46008
тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48; 52-19-66
publishing@budny.te.ua, office@bohdan-books.com,
www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-2521-8

9 789661 025218